

Stora Råby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

MAX LASERNA 2015-05-14

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Stora Råby kyrka

Lunds östra stadsförsamling, Torna kontrakt, Lunds stift,
Stora Råby socken, Stora Råby 33:18, Lunds kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Den lilla kyrkbyn Stora Råby ligger på en grusås, i kanten på Romeleåsens västra utlöpare, strax utanför de sydöstra delarna av Lund. Ett stycke norr om byn går Dalbyvägen och i nordväst gränsar det expansiva industriområdet Gastelyckan. Strax väster om Stora Råby ligger dess mindre granne, Lilla Råby. Byn är samlad kring landsvägen som går i öst-västlig riktning och omges av ett flackt slättlandskap med åkermark. Området har brukats som boplats sedan förhistorisk tid och är rikt på fornfynd och lämningar.

Första gången Stora Råby omnämns var omkring 1120 då ärkebiskopen bl.a. donerade ”4½ bol in villa Raby maiore” till kaniksamfundet vid domkyrkan för upprättande av ett prebende. Hur byn tedde sig under medeltiden är relativt okänt och få utgrävningar har gjorts på bytomten. Under 1600-talet bestod Stora Råby av 25 gårdar och ett hospitalsgatehus.

Flygbild över Stora Råby tagen från öster, 2014. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Stora Råby kyrka innan restaureringen 1909.

När storskiftet genomfördes 1787–89 skiftades inte själva bytomten, vilket innebar att bebyggelsestrukturen bevarades till skillnad från i många andra byar som skiftades vid denna tid. Däremot enskiftades byn så snart som 1801. Två tredjedelar av byns då 25 gårdar flyttades ut.

Byn har ännu kvar sin radbystruktur trots att bara enstaka äldre byggnader bevarats. Bytomten domineras av större gårdar och deras ekonomibyggnader samt ett antal mindre gatehus och kyrkan, som är placerad i byns mitt norr om landsvägen.

Förledet till byns namn "Rå" i Stora och Lilla Råby torde anspela på betydelsen gräns. Det finns även teorier att det skulle höra samman med rådjur, vilket emellertid anses mindre troligt. Vilken gräns som avses är inte helt klarlagt, men en möjlighet är att de båda byarna låg på gränsen till Uppåkra, som var en centralort under järnåldern.

Kyrkobyggnaden

Stora Råby kyrka är en medeltida landsortkyrka bestående av ett kvadratisk, rakslutat kor i öster, långhus med två valvtravéer, västtorn samt vapenhus i söder. Väster om tornet står två kraftiga strävpelare som genom strävbågar stöttar upp tornkonstruktionen.

Troligen föregicks dagens kyrka av en träkyrka som uppfördes på 1100- eller 1200-talet. Den nuvarande kyrkobyggnaden började uppföras på 1300-talet då koret byggdes i tegel. Sannolikt stod då långhuset i trä kvar väster om korbyggnaden. Förfarandet tycks ha varit ett sätt att överföra den tidigare byggnadens helighet till den nya. Koret försågs troligen redan då med fönster mot norr och söder. Mellan 1300 och 1350 uppförs långhuset med stötfog mot koret, vilket kom att få ungefär samma längd som det tidigare långhuset i trä, men något bredare. Långhuset förses med både syd- och nordportaler och samtliga gavlar med trappstegsgavlar. I den södra murväggen sätts två fönster in. Både koret och långhuset hade vid denna tid sannolikt platta innertak. Fasaderna var oputsade.

På 1400-talet dekorerar kyrkorummets väggar med kalkmålningar. Målningarna upptäcktes av Theodor Wåhlin vid en restaurering 1909. Troligen utfördes målningarna av den så kallade Vittskövlegruppen. Under 1400- eller 1500-talet uppförs vapenhuset i söder med stötfog mot långhuset. Något senare byggs västtornet. Såväl vapenhuset som tornet byggs till största del i tegel. Möjligen täcks tornets nedre våning av ett tunnvalv.

I början av 1500-talet slås kryssvalvet i koret och något senare, 1528, förses även långhuset med kryssvalv. Tornbågen ändras delvis vid valvslagningen i långhuset. Ytterli-

Innan restaureringen 1909 hade kyrkorummet slutna bänkkvarter.

gare lite senare valvslås även tornets nedre våning. Samtliga valv utförs i tegel. Under 1600-talet avfärgas kyrkans fasader i en rosa kulör som sedan kalkades över med gulvit färg.

I mitten av 1700-talet genomförs en del reparations- och restaureringsarbeten och kyrkan avfärgas i kalkvitt såväl utvändigt som invändigt. Målare Bengt från Lund förser kyrkorummet med "sirliga gardinverk" och altartavlan förgylls. Även bänkarna görs om.

1805 upprättas ritningar för en ny läktare i kyrkorummet, vilka signeras av arkitekt F M Piper vid Överintendentsämbetet. Sannolikt uppförs läktaren i samband med detta. 1816 genomförs en del reparationsarbeten på kyrkobyggnadens taklag och murverk. Bland annat läggs det södra takfallet om av blytäckare L P Lundberg.

1843 uppförs strävpelare till tornet efter ritningar upprättade av Carl George Brunius för att motverka "en ganska betänklig öfverlutning åt väster". Tornet förses då även med nya järnfönster.

Tornets läktare byggs om 1892 för att hysa den nya orgeln som tillverkats av Sven Fogelberg i Lund.

1909 genomförs en större restaurering under ledning av domkyrkoarkitekten Theodor Wåhlin. Kyrkan förses då med ny inredning samt ett nytt vindfång som byggs mellan de två strävpelarna i väster dit man flyttar entrén.

Arkitekten Eiler Græbe får 1934 i uppdrag att restaurera kyrkorummet. En ny bänk-inredning och altarrund tillkommer och korets östfönster tas upp och förses med en glasmålning av Helsningborgskonstnären Hugo Gehlin.

1969 genomförs nästa restaurering av interiören. Delar av den fasta inredningen målas då om, väggarna avfärgas och en ny orgel och orgelfasad byggs. Arkitekt var Torsten Leon-Nilsson. Under 1970-talet görs flera förändringsarbeten. Klockbocken från 1843 ersätts av en ny, konstruerad av Kjell Lundblad byggkonsult AB i Malmö. 1976 putsas kyrkan om med hydraulisk puts och avfärgas med kalkfärg. I samband med detta genomförs en byggnadsarkeologisk underökning. Två år senare tilläggsisoleras valven med mineralull.

1996–97 genomförs en mer omfattande restaurering av kyrkorummet som avfärgas och inventarier konserveras samt att en ny värmeanläggning installeras.

Exteriör

Kyrkobyggnaden saknar synlig grund men vilar troligen på en gråstensgrund. Murarna består till största del av tegel som uppförts med skalmursteknik (dvs. att en yttre och en inre mur uppförts och att mellanrummet sedan fyllts med bruksrester, tegelskärvm.m.). Även tornets murar är till största delen uppförda i tegel, men de ommurade

Kyrkan sedd från sydväst.

delarna upptill har delvis uppförts i gråsten. Omfattningar och blinderingar är slätputsade medan murytorna är spritputsade. Samtliga murar är avfärgade vita. Såväl koret och långhuset som vapenhuset och tornet är försedda med trappstegsgavlar, vilka är avtäckta med munk- och nunnetegel. Koret och vapenhusets gavlar har lansettbågiga blinderingar. Ovanför dörren till vapenhuset finns ett solur från 1817 tillverkat i skiffer från Fågelsång.

Tornet har synliga ankarslutar på alla fasader som håller samman bjälklagen och på så vis visar var de olika våningarna befinner sig. På den södra väggen bildar ankarslutarna årtalet 1770, vilket markerar tidpunkten då tornets övre delar murades om. En trappa i limträ som leder till tornets andra våning löper längs tornets södra fasad. Väster om tornet står de två stöttande strävpelarna som uppfördes av C G Brunius 1843. Strävpelarna har markerade socklar och indragna övre partier dekorerade med rundbågiga blinderingar och små plåtklädda sadeltak. Mellan strävbågarna finns det vindfång som uppfördes av Theodor Wählin 1909.

Utöver tornets stickbågiga ljudöppningar är alla kyrkans fönsteröppningar rundbågiga. Fönstren är av gjutjärn och har blyinfattade glas i olika kulörer och utförande.

Bortsett från vapenhusets takfall som är avtäckta med formgjutet tegel samt vindfångets och strävpelarnas plåtavtäckningar är samtliga takfall på långhus, kor och torn belagda med blyplåt. Avvattningssystemet består av koppar, bortsett från den norra fasadens stuprör som delvis ersatts av brunlackad stålplåt.

Interiör

Kyrkorummet nås genom huvudentrén i väster. Den tvådelade porten är placerad i en stickbågig nisch som leder in vindfånget som har fönster åt norr och söder. Golvet består av röda och grå kalkstensplattor lagda i ett diagonalt mönster med en fris av röd kalksten. En svängdörr i furu leder vidare in i tornets bottenvåning. Rummet är smalare än långhuset och är välvt med ett fyrdelat kryssvalv där ribborna vilar på fyrkantiga pilastrar med enkelt utformade kapitäl. Den svagt spetsiga och enkelt profilerade tornbågen gör att rummet ingår som en integrerad del av kyrkorummet. Kyrkbänkar är placerade utmed sidorna i riktning mot koret.

Långhuset utgörs av två valvtravéer, vilka överspänns av åttadelade kryssvalv. Vid det östra valvets östra ribba mot gördelbågen finns ett litet stenansikte som blickar rakt ner på besökarna som inträder i kyrkan. Figuren med det bemålade ansiktet har kommit att kallas Knut Råby. På väggen närmast tornets bottenvåning i kyrkorummet hänger en trätavla snidad av Henning Åkerman, föreställande Henric Schartau som var kyrkoherde i Stora Råby mellan 1793–1825. Schartau gjorde sig känd som väckelsepredikant, den ”schartauanska väckelsen”. Utöver sitt ämbete som kyrkoherde i Bjällerups och Stora Råby församlingar var Schartau förste komminister vid domkyrkan i Lund, utanför vilken han sedan 2003 står staty.

Kyrkorummet sedd mot koret i öster.

Den östra valvtravéen är dekorerad med en astronomisk figur. Valvet har fyra gråmålade extra valvribbor, vilka avslutas nedåt med en vindskovel utformad som en två- eller treudd. Den norra vindskovel är dekorerad med jordens symbol. I valvets hjässa finns ett solkors, en form av kosmologiskt diagram som symboliserar naturens årliga periodicitet. Dekorens symbolik härrör från yngre stenålder och har påträffat i jordbrukskulturer från Centraleuropa till Iran. I svicklarnas nedre del finns så kallade skvallerhål, vars funktion var att ”skvallra” om det uppstått en läcka i taket.

Bänkarna från 1934 är placerade på en aning upphöjda trægolv längs mittgångens båda sidor. Mittgångens golv är belagt med plattor av samma röda och grå kalksten som i vindfånget och tornets bottenvåning. I den östra valvtravéens södra hörn finns predikstolen placerad och på motstående sida står den romaniska dopfunten och madonnaskulpturen från Oberammergau.

Triumfbågväggen är dekorerad med kalkmålerier. Dels är triumfbågen markerad med kvadratiska rutor i rött, dels finns ett figurativt måleri på väggens norra del. Målningen upptäcktes av Wählins restaurering 1909 och har tillskrivits den så kallade Vittskövlegruppen. Målningar upptäcktes på flera platser i kyrkorummet men alla utom de som idag är synliga var så pass fragmentariska att man valde att kalka över dem igen. Den målning som finns bevarad på triumfbågväggens nordvästra vägg föreställer den korsfäste Kristus vilandes i Gud Faders armar. Bilden är delvis kapad av valven som slogs på 1500-talet. Hela bilden föreställer Treenigheten, men den duva som symboliserar Den Helige ande är idag dold av gördelbågen vid triumfbågväggen.

Solkorset med de fyra zodiaksymbolerna i hjässan på långhusets östra valvtravé.

Vittskövlegruppens målning på triumfbågväggen.

Korets golvnivå ligger ett trappsteg högre än långhusets. Golvet består här av ett såpskurat trägol. I den södra muren finns ett fönster. Nere till vänster om fönstret samt i korets norra yttervägg finns två mindre nischer. Troligen är det en sakraments- eller reliknisher. Både i koret och i långhusets murar finns flertalet kvadratiska hål. Sannolikt rör det sig om bomlagshål, vilka använts för att bygga ställning vid kyrkans uppförande eller/och reparationsarbeten.

Inredning och inventarier

Altaret tillkom vid Wåhlins restaurering 1909 och består av ett murat och vitkalkat blockaltare i tegel med mörkbetsad altarskiva i ek.

Altaruppsatsen från 1588 förvaras sedan 1909 på Historiska museet i Lunds.

Altarringen ritades av Eiler Græbe 1934. Balustraden är genombruten och har smala och lätt marmorerade balusterdockor i grått. Överliggaren är klädd med ett rött sammetstyg. Innanför altarringen ligger en halvrund matta utförd i flossateknik, dekorerad med ett ringkors.

Dopfunten från 1200-talet är utförd i sandsten (möjligen hörsandsten) och har en rund och slät cuppa, vilken fasats mot mötet med foten. Cuppan har en skålformig urholkning med ett igensatt avtappningshål i mitten. Foten är troligen sekundär och kan möjligen vara ett återanvänd kapital som hämtats från Lund. Formen på foten är kvadratisk och sidorna är indelade i tre konvexa fält. En vulst markerar mötet med cuppan. Bevarade färgfragment tyder på att dopfunten varit bemålad.

Predikstolen har en åttkantig korg som vilar på ett vitputsat stenfundament med samma form. Sidorna har enkla speglar med rödmålade och delvis förgyllda ramverk. Spegeln under bokstödet är dekorerad med ett latinskt kors mot bakgrund av en törnekrona och strålgans.

Bänkinredningen har en enkel utformning med raka gavlar och öppna sidor och ritades av Eiler Græbe, 1934. Gavlarna har en spegel med rött ramverk och en mörkt grå överliggare. I övrigt är bänkinredningen målad med oljefärg i en ljus grå kulör.

Orgeln byggdes av Sven Fogelberg i Lund 1969. Orgelhuset som är av ek utfördes emellertid av Lunds snickerifabrik. Orgelverket har 13 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Orgeln ritades av arkitekten Torsten Leon-Nilsson tillsammans med Gunnar Mårtensson. Den tredelade fasaden är tillverkad i ek med svarta detaljer och har vridbara luckor i plexiglas på sidorna.

Stora kyrkklockan från 1519 är gjuten i malm och bär inskriptionen: ANNO DOMINI MCCCCXVIII JENS GRYDESTEBERE SANCT JOHANNES BAPTISTA

Dopfunten tillkom på 1200-talet. Ovanför dopfunten syns madonnaskulpturen från Oberammergau.

Altaret och altarringen.

Lilla kyrkklockan göts om 1928 och är även den tillverkad i malm. Klockan är dekorerad med en bladbård samt inskription.

Till dopfunten hör ett *dopfat* i punsad mässing från 1690. Dekoren består av hjälmprydda vapensköldar, akantus samt inskription. Fatet skänktes av Severin Torslov som var kyrkoherde i Stora Råby från 1689 fram till sin död 1698.

I kyrkorummet finns flera polykromt bemålade *träskulpturer*. Bland annat finns en *Madonnafigur* föreställande Maria sittandes på en tron med Jesusbarnet vilande i sitt knä. Skulpturen som inköptes i Oberammergau är placerad vid dopfunten i långhusets nordöstra hörn och bär inskriptionen VIRGINI PARTITURAE. Vidare finns en *Kalvariegrupp* bestående av Kristus på korset flankerad av Maria och Johannes. Gruppen är placerad ovanför dörren från kyrkorummet till vindfånget och står på en fot med inskriptionen KOMMEN TILL MIG I ALLE.

Kyrkogård

De äldsta delarna av kyrkogården ligger mellan kyrkan och den södra kyrkogårdsmuren. Den första expansionen skedde 1835 då kyrkogården vidgades åt öster. 1864

genomfördes en utvidgning norrut och 1894 en åt väster. 1929 skedde ytterligare utvidgning åt norr.

Kyrkogården omgärdas av en murad stödmur av natursten i söder, öster och väster, på vilken det står en hagtornshäck. En trädkrans omgärdar kyrkogårdens hela utbredning.

Området runt kyrkobyggnaden är täckt av gräsmattor, vilka delas av med grusade gångar som går i öst-västlig riktning. Gravarna är oregelbundet utplacerade på gräsmattorna. En grusad gång löper i nordlig riktning från ingången i den södra kyrkogårdsmuren, vilken är försedd med grindar i smidesjärn som hänger i gjutjärnsstolpar tillverkade av Holmbergs gjuteri 1890. Gången leder fram till den norra kyrkogården, som har en strikt rutnätsindelning. De singelbeströdda gravkvarteren och gravarna är indelade med låga buxbomshäckar.

En av de två grindförsedda ingångarna från bygatan.

Byggnader på kyrkogården

På den östra delen av den norra kyrkogården finns ett bårhus som ritades av domkyrkoarkitekten Eiler Græbe 1959.

Kulturhistorisk karaktärisering för Stora Råby kyrkoanläggning

Stora Råby kyrka har genom sin centrala placering på en högrygg i byns mitt en stor betydelse för upplevelsen och förståelsen av Stora Råby kyrkby. Kyrkan har en historia som sträcker sig närmare 900 år bakåt i tiden och utgör därmed en viktig länk till byns äldre historia. Kyrkan har även ett betydelsefullt värde som identitetssymbol för byn Stora Råby.

Med sin bevarade planform med västtorn, vapenhus i söder och kor i öster, sina vitkalkade murar och trappstegsgavlar framstår Stora Råby kyrka som sinnebild för en medeltida skånsk kyrkobyggnad. De kraftiga strävpelare och strävbågar som tillfördes av Carl George Brunius för att säkra tornets stabilitet 1843, bidrar väsentligt till kyrkans karaktär. I sitt ämbete som arkitekt vid Lunds domkyrka var Brunius en flitig restauratör och landets främsta kännare av Skånes medeltida arkitektur.

Bly var i äldre tider ett av de vanligaste taktäckningsmaterialen för kyrkobyggnader. Idag återstår ytterst få bevarade blytak. Än färre kyrkor bär blytak på flera byggnadsdelar. Utöver Lunds domkyrka och Fjellie kyrka är det enbart Stora Råby kyrka som ännu har blytak på både kor, långhus och torn. De bevarade blytaken i Stora Råby kyrka har höga byggnads- och byggnadsteknikhistoriska värden. De har även betydande pedagogiskt värde då de uppvisar ett material som förr var vanligt förekommande men idag är ytterst sällsynt. Samma funktion har trappstegsgavlarnas avtäckningar med munk- och nunnetegel som visar på tegelpannors äldre utformning.

Interiören domineras av långhusets medeltida kryssvalv. Valven och kyrkans murar är uppförda i medeltida tegel, något som är relativt ovanligt för den här typen av kyrkobyggnader. Konstruktionen utgör därför en viktig källa till kunskapen om byggnadstekniker och material under äldre medeltid (perioden före 1350). Målningen på triumfbågväggen från 1400-talet som troligen utförts av Vittskövlegruppen och föreställer korsfäste Kristus vilandes i Gud Faderns armar har höga konsthistoriska värden. Även figurinen i det västra valvet, kallad Knut Råby, och den astronomiska figuren i det västra valvet är sällsynta och har höga kulturhistoriska värden.

Bland kyrkorummets inventarier utmärker sig dopfunten från 1200-talet med dopfat från 1690 som särskilt kulturhistoriskt intressanta. Även orgelfasaden från 1969, med sin lekfulla utformning i den tyskinfluerade stil som kom till Sverige under 1950- och 1960-talen har ett visst kulturhistoriskt intresse. De slutna bänkkvarteren har en viktig funktion som riktningsbetonande element i kyrkorummets gestaltning. Trätavlan snidad av Henning Åkerman 1937 som föreställer Henric Schartau (kyrkoherde i Stora Råby, 1793–1825) påminner besökaren om väckelsepredikanten Schartaus koppling till kyrkan.

Rekommendationer

- Kyrkor avtäckta med blytak över flera byggnadsdelar är idag ytterst sällsynta. Kyrkans gjutna blytak har därför särskilt höga kulturhistoriska värden.
- Kyrkans medeltida murverk i långhus, vapenhus, tornets nedre del samt valven från 1400-talet har höga byggnadshistoriska värden och bör behandlas med stor varsamhet.
- Målningarna från 1400-talet på triumfbågväggen besitter höga konsthistoriska värden. Man bör även vara medveten om att det döljer sig målningar på flera andra väggpartier i kyrkorummet, putsen bör därför generellt behandlas med särskild aktsamhet.
- Kyrkogården har bevarat sin karaktär av äldre lantkyrkogård och har betydande upplevelsevärden. För att vidmakthålla dess värden är det viktigt att de kulturhistoriskt intressanta äldre gravvårdarna bevaras på sina befintliga platser.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkan står inom området för den fasta fornlämningen Stora Råby bytomt, Stora Råby 10:1 och skyddas enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Underhållsplan för Stora Råby kyrka i Lunds östra stadsförsamling (2010-11-16), NIRAS Sweden AB, Malmö

Borbas, J: *Valvdekorens symbolik i Stora Råby kyrka*, Lund 2009

Blom, K-A: *Andrum – kyrkor och kyrkogårdar i Lund*, Svenska kyrkan i Lund, Lund 2004

Dahlberg, M (red.): *Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria*, Riksantikvarieämbetet 2008

Dahlberg, M (red.): *Skåne: Landskapets kyrkor*, Riksantikvarieämbetet, opublicerad Bevaringsprogram för Lund: <http://bevaringsprogram.lund.se>, sökord: Stora Råby

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2014-12-29

Fältinventering: Max Laserna

Kulturhistorisk karaktäristik och rekommendationer: Max Laserna, efter samråd med referensgrupp utsedd av Lunds stift

Rapportsammanställning och foto (där inget annat anges): Max Laserna, byggnadsantikvarie

Kvalitetsgranskning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie

Färdigställd: 2015-05-14